

MEER IS MINDER

Internet: orakel en onfeilbare bron van feiten, of creativiteitsdoder en de McDonalds voor de kenniswerker? Voor Thomas Hylland Eriksen is het vooral het laatste en bovendien oorzaak van onze steeds snellere manier van leven.

Désirée Crommelin

Het gebruik van internet in het informatietijdperk biedt ons ‘meer van minder’, een paradox in vele verschijningen. Denk daarbij eens aan de schijnbare tegenstellingen als meer communicatie, maar minder contact; meer tijdsbesparing door efficiency, maar met een volgeboekte agenda minder tijd; of meer openheid in anonimiteit, die afstand schept en dus minder verantwoordelijkheidsgevoel. Ook levert de heersende anonimiteit bij informatievergaring niet de verwachte objectiviteit, maar eerder een grote dosis subjectiviteit gevoed door persoonlijke voors en tegens. In de niet te stuiten vloedgolf van informatie, die bestaat uit steeds weer ververste feiten, wordt het web een onwankelbare betrouwbaarheid toegedicht, die grenst aan onfeilbaarheid. ‘Het stond toch op Google of op Wikipedia!’ is de zorgwekkende dooddoener! Of de feiten nu dichtbij of wel heel ver van die waarheid af liggen, lijkt er weinig toe te doen. Gemak dient de gehaaste mens!

Ondanks deze chaotische en vluchtige onsamenhangendheid heeft het web de status verworven van een orakel, dat ons niet echt wijzer maakt. Integendeel, onze creativiteit lijkt te blokkeren, want onze geest werkt van nature langzaam en is bedachtzaam om zo ideeën te laten groeien en te rijpen. Nee, we vullen liever onze gaten van ‘vrije’ tijd met routinehandelingen, die ons als drugs kortstondig bevredigen. We willen het zo graag druk, druk, druk... hebben, want dat heeft status. De Noorse antropoloog prof. Thomas Hylland Eriksen vindt dat de versnelling van onze manier van leven mede debet is aan het ons vastklampen aan de zekerheid die het web ons geeft. Hij propageert al jaren van tijd tot tijd enige traagheid in ons leven in acht te nemen om zo de tirannie van het moment te doorbreken. ‘Zoals woensdag vroeger gehaktdag was, zo zou er nu een e-mail-vrije dag moeten zijn – om af en toe je gedachten de vrije loop te laten en te genieten van het tragere levensritme van vóór de computer en de mobiele telefoon.’

Is dit een heel snel sprekende kamergeleerde die zich wentelt in nostalgie?

Nee, het gaat hier om een enthousiaste, te drukbezette hoogleraar boordevol ideeën, die als auteur snakt om al die gedachteflitsen te onderzoeken en op te schrijven. Het heeft niets met nostalgie te maken, maar met scheppingsdrift. *Lachend:* Het verwijt dat ik snel spreek – en dat voor een voorvechter van traagheid! – is me eerder voor de voeten geworpen.

Wat doet het gebruik van internet met ons in het dagelijks leven?

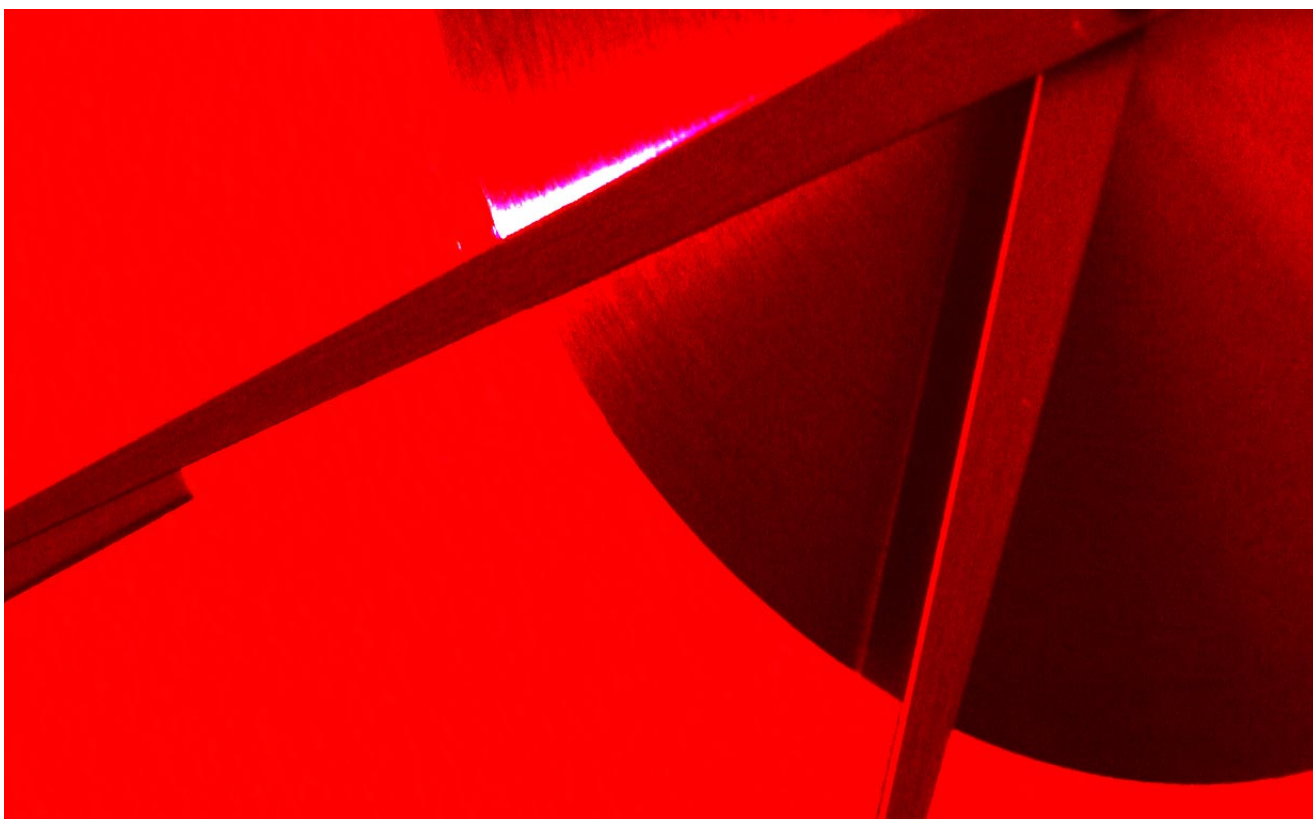
De revolutie die internet in gang heeft gezet is een groot goed. De pc, mobiele telefoon etc. maken onze wereld omvattend en tot een meer samenhangend geheel. Zij geven ons onbegrensde vrijheid en maken het makkelijker de ander te benaderen en informatie op zich toegankelijker. Ik zie het nadrukkelijk als een instrument in ons dagelijks leven, een aanvulling op onze vroegere manier van communiceren. Al is het maar, omdat voorheen het contact persoonlijker was; dit in tegenstelling tot de anonimiteit die nu heerst op het web. Het onderliggende, directe menselijke contact heeft de mens nodig. Deze behoefte wordt op het ogenblik te zeer onderschat. De kracht van de ander – positief of negatief – valt niet weg te redeneren. Met het schrijven van een brief – al is het een kattebelletje – laten we met ons karakteristieke handschrift veel meer van onszelf zien. Communiceren via toetsenbord en scherm schept überhaupt afstand, ook in onszelf. Ik ben principieel tegenstander van anonimiteit op het web en vind dat iedere gebruiker zich met naam en foto bekend moet maken.

Wat doet anonimiteit met ons?

De heersende anonimiteit zie ik als de schaduwzijde bij het gebruik van internet. Bij anonimiteit communiceren we niet openlijk; we nemen bewust afstand, ook van onszelf. We houden iets achter en willen geen verantwoordelijkheid nemen noch ter verantwoording geroepen worden. Het maakt ons in zeker zin minder mens, zoals het gedrag van sommigen op het net laat zien! Het grenzenloze van internet biedt ruim baan voor ongeremdheid en vergiftigt zo het publieke debat. Ik ervaar dat soms aan den lijve. Hier in Noorwegen sta ik bekend als voorvechter voor rechten van immigranten, tot woede van onder andere ultranationalistische groeperingen waarvan ik regelmatig hate mail ontvang. Dat doet wat met me. Ik ben geen pakketje ideeën, maar een mens van vlees en bloed.

Constaateert u als antropoloog al fundamentele veranderingen in de samenleving?

De anonimiteit en de onbegrensde van internet heeft een ingrijpende invloed op ons contact met de ander. Het feit dat we de ander niet zien, beïnvloedt ons gedrag. In een gezelschap thuis, op kantoor of wachtend op de bus – waarbij we zelfs elkaar niet kennen – passen we ons gedrag toch voort-

durend aan. Dat is natuurlijk gedrag en het beschermt ons binnen de kudde.

Op het internet is de groep de hele wereld; die grenzeloosheid gaat met onbegrensde openheid en – helaas – met naamloosheid gepaard. Aanpassing en correctie binnen de groep blijven uit. Juist bij anonimiteit vervagen de nuances en ontstaat er veel sneller polarisatie. Er wordt heel wat ongericht, links en rechts via sites of weblogs over de schutting gegooid zonder dat iemand daar de verantwoordelijkheid voor neemt of op aangesproken kan worden. Dat is gevaarlijk en schaadt de reputatie van internet. Nog kort geleden werd hier in Noorwegen na het achterhalen van een IP-adres bekend dat één enkele persoon onder negen verschillende pseudoniemen weblogs bijhield over hetzelfde onderwerp. Zo werd de indruk gewekt dat een groot aantal mensen zijn ideeën onderschreef. Anonimiteit doet mensen hun gevoel van verantwoordelijkheid verliezen.

Vrijheid in vrijblijvendheid over de hele wereld. Maakt de grenzeloosheid ons niet overmoedig en tegelijkertijd kwetsbaar?

Een van de paradoxen van internet is dat vrijheid ook daar grenzen kent. Grenzen die we veelal zelf trekken. Persoonlijke documenten in de vorm van een dagboek of een briefwisseling, dat kenden we al. Een weblog, waarin je je ontboezeningen voortaan in alle openheid met de rest van de wereld deelt, is een tot nu toe ongekend verschijnsel. Ook het communiceren via sites als myspace.com met zeer persoonlijke beeldopnames of de weblog postsecret.com, waar je je geheimen op kunt zetten, doorbreekt de barrière tussen het privé-domein en het publieke domein. Het heeft alles te maken met de hang naar aandacht en roem. Voor de maker betekent 5.000 hits per dag op zijn video heel even dat hij wereldwijd beroemd is. Natuurlijk is het van de gekke en volstrekte fic-

Ook het communiceren via sites als myspace.com of de weblog postsecret.com doorbreekt de barrière tussen het privé-domein en het publieke domein.

tie. Het heeft niets met de werkelijkheid te maken. Maar vergeet niet, fantasieën, voyeurisme noch exhibitionisme zijn iets nieuws onder de zon. De kwetsbaarheid ligt in het feit hoe mensen tegen internet aankijken. Internet wordt een te grote dosis van realiteitszin en dus betrouwbaarheid en objectiviteit toegedicht.

'Op het web wordt subjectiviteit tot objectiviteit verheven.'

Informatiesamenleving

De informatiesamenleving ontstond in de jaren negentig van de vorige eeuw. Het gebruik van internet was in eerste instantie een imitatie van bestaande media. Vaktijdschriften, kranten, wetenschappelijke publicaties of andere feitelijke gegevens werden er door bedrijven gepubliceerd. Het aanbod werd door de aanbieders – dus van bovenaf – gestuurd. Doemdenkers voorspelden dat het net het speelveld zou worden van Big Brother of van de Big Business. Daarbij onderschatten zij de kracht van de gebruiker. Want het liep – zoals we steeds vaker in het informatietijdperk zien – anders. Van onderaf nam de gebruiker plaats achter zijn scherm en vond naar eigen behoefte geheel nieuwe toepassingen uit, zoals de weblogs en sites als bellen.com, Kaaza en Skype. Nu niet meer weg te denken concepten, die uitgroeiden tot volwassen bedrijven. De gevestigde orde aapte de concepten binnen de kortst mogelijke tijd na of kocht de starter op. Deze anarchie van creativiteit tart overheden; zij willen er greep op hebben. Iets wat hen volgens Eriksen nooit zal lukken vanwege het open, onbegrensde karakter van internet. 'Het is geen apart verschijnsel dat los staat van de samenleving. Het is de samenleving, waar dus rechten en plichten heersen.'

Is Big Brother watching us? We worden overal gecontroleerd, gescreend en onze gegevens vliegen over de hele wereld.

Ik maak me niet echt zorgen over de Big Brother zoals George Orwell die beschreef in zijn roman 1984: de Staat die alles ziet, controleert en een monopolie op kennis bezit. Er is een te grote verscheidenheid in kennis mede door het internet. Deze kennis met haar verscheidenheid is een democratische verworvenheid. Ik vraag me wel af: Is dit het goede soort democratie?

Thomas Hylland Eriksen: 'Het is een enorme paradox dat we slechter op de hoogte zijn dan vroeger, toen er een schaarste aan informatie was.'

De paradox is hier misschien wel dat Big Brother niet de Staat is, maar juist deze 'Democratie' die alom aanwezig is en als onfeilbaar wordt gezien. James Surowiecki, de columnist van de New Yorker, noemt internet 'the wisdom of crowds'. Hij schat de zelfzuiverende werking van Wikipedia hoger, omdat grote groepen mensen volgens hem intelligenter zijn dan een intellectuele elite. Het tegendeel is waar. Met Google komen misschien de oorspronkelijke stukken nog boven, maar de Wikipedia wordt door geïnteresseerde leken en bezoekers geschreven en herschreven. Uit ervaring weet ik helaas hoe het gaat. Ik heb net een discussie gehad over mijn eigen CV op Wikipedia, waarin een groot aantal onjuiste en uiterst vervelende dingen staan. Die hebben niets met mij te maken. Bepaalde mensen gebruiken mijn CV om hun eigen ideeën te spuien. Het is uiterst moeilijk deze giftige feiten uit de Wikipedia te krijgen, want vervolgens zie je ze binnen de kortst mogelijke tijd weer opduiken elders op het net. De hardnekkigheid van dit soort ontwikkelingen vergiftigt het net. In dit rondzingen van onjuiste of irrelevante feiten ligt wat mij betreft onze kwetsbaarheid. Niet alleen als direct betrokkene, maar ook als gebruiker van internet. Subjectiviteit wordt tot objectiviteit verheven.

Kun je die schijn van onfeilbaarheid tegengaan?

Daar rust een taboe op. Die dwingende resultaten van zelfwerkzaamheid leveren wel veel feiten op, maar minder kennis. Bij het gebruik van internet is ons menselijke filter in de vorm

Het liedje van Herman van Veen Opzij, opzij, opzij zong in mijn hoofd bij het horen van de stelling over Traagheid van prof. Thomas Hylland Eriksen. Die stelling luidt: 'Een samenleving zonder gaten in de tijd staat met een enorme snelheid stil. Want dat is een samenleving waarin niemand in staat is tot een gedachte langer dan vijf centimeter.' Volgens Eriksen bestaan er gaten in de tijd, lang of kort, waarin niets bijzonders gebeurt; gaten die we druk, druk, druk... het volgende moment steeds meer vullen met een reeks doorlopende, snel bevredigende activiteiten en mediaconsumptie. 'We duwen als het ware het Nu opzij op weg naar Straks.' Gaten in de tijd zijn essentieel voor de mens en juist bedoeld voor het niets Doen, voor rust, verveling, spel, overpeinzing, liefde, vriendschap, creativiteit etc. Hij ziet het gebrek aan de beleving van de gaten als een van de belangrijkste oorzaken van de moderne ziekte 'burn out'. Dat is niet het resultaat van te veel doen, maar het niet mogen of kunnen doen in het eigen natuurlijke tempo.

Opzij, opzij, opzij,
 maak plaats, maak plaats, maak plaats,
 wij hebben ongelofelijke haast.
 Opzij, opzij, opzij,
 want wij zijn haast te laat,
 wij hebben maar een paar minuten tijd.
 We moeten rennen, springen, vliegen, duiken, vallen,
 opstaan en weer doorgaan.
 We kunnen nu niet langer, we kunnen nu niet langer
 blijven staan.
 Een andere keer misschien
 dan blijven we wel slapen
 en kunnen dan misschien als het echt moet,
 wat over koetjes, voetbal en de lotto praten,
 nou dag tot ziens, adieu het gaat je goed.
 we moeten rennen...
 Opzij, opzij, opzij...
 We moeten rennen...
 Een andere keer misschien...
 We moeten rennen...
 Opzij, opzij, opzij...
 We moeten rennen...
 Cabaretier Herman van Veen

van gezond verstand en kritische geest dus onontbeerlijk, want kunstmatige intelligentie is niet genoeg. Daar komt nog bij dat we in onze haast de feiten die we vergaren ook nog eens slecht lezen. Zo leidt dit 'meer van minder' tot 'the pollution of the brain'. Ik zie deze vluchtigheid en luchtigheid in informatieaanbod als een deel van het grotere milieuprobleem. Ook hier leidt opeenstapeling van te veel en veelal onverwerkte materie tot verstopping, net als bij files of luchtvervuiling. Er is daarom veel te zeggen over het trage werken dat je ziet aan universiteiten, onderzoeksinstituten of bij uitgeverijen met het samenstellen en schrijven van papieren naslagwerken als encyclopedieën. Hier worden feiten en cijfers gecontroleerd en nog eens gecontroleerd en/of aangevuld door collega's. Deze langzaam geproduceerde kennis kun je tenminste vertrouwen als objectief en relevant.

**'Dit 'meer van minder' leidt tot
'the pollution of the brain.'**

Hoe kunnen we de informatie die gewild of ongewild op ons afkomt beoordelen? Hoe ontwikkelen we een gezond filter?

We kunnen dat leren en moeten dat ook leren, want de fragmentatie in feiten die het internet geeft, ontbeert dusdanige samenhang dat het voor ons heel moeilijk is ons te concentreren om ze te verwerken. Allereerst moeten we onderkennen dat de informatie-'klodder' voortkomt uit het jachtige van onze samenleving en een bedreiging is voor onze persoonlijke integriteit. Het is een enorme paradox dat we slechter op de hoogte zijn dan vroeger, toen er een schaarste aan informatie was. De filtering vindt niet meer plaatst voordat de informatie ons als 'eindgebruiker' bereikt. We moeten dus goed voor ons zelf zorgen, om niet onder te gaan in die feitenbrij.

In Nederland woedt een fel debat over onderwijs in feiten of in vaardigheden. Wat draagt bij aan het vormen van het gezonde verstand en de kritische geest van onze kinderen?

Dat debat woedt ook hier in Noorwegen. Ik ben een voorstander van het uit het hoofd leren van schijnbaar betekenisloze feiten. Het is goede hersengymnastiek en traint de geest te ordenen. Zonder ordening kan je niet in concepten denken en nieuwe feiten een plek geven, die dan leiden tot kennis. Ik zie het bij onze kinderen. Mijn negenjarige zoon heeft als hobby rekenen en gaat nu naar een cursus geometrie voor kinderen, en mijn dochter van zeven leert bij pianoles het notenschrift. Dit zijn twee persoonlijkheden die zich op een verschillende manier de vaardigheden eigen maken om greep te krijgen op hun dagelijks leven door onderlinge verbanden ook elders te zien en die te beoordelen.

Kunnen we als samenleving iets als een certificering ontwikkelen, zoiets als: 'deze informatie is goedgekeurd door...?'

Of bestaat dan het gevaar van censuur?

Dit moet en mag de politiek niet naar zich toe trekken. Het web is een uitlaatklep voor democratische communicatie en moet dat blijven. De gebruikers van deze openbare ruimte, want dat is het internet, moeten zich aan de heersende rechten en plichten houden. Wat je niet moet vergeten is dat het web een fluïde en dynamisch organisme is, dat voortdurend verandert. Het kent niet de stabiliteit en de kwaliteitsbewaking die de gedrukt media kennen. Die zijn onderworpen aan redactionele verantwoordelijkheid en tot een grote controle onderling, al was het maar onder druk van de concurrentie.

Is er een rol weggelegd voor universiteiten, onderzoeksinstituten en uitgevers in die kwaliteitsbewaking?

Mijn advies aan hen is het web heel serieus te nemen en er actief aan bij te dragen. Zo verhef je de kwaliteit en betrouwbaarheid van het internet, zeker met bronvermelding! Daarmee til je het uit die anonimiteit, die zo fnuikend is. Er

is wat mij betreft wel een arbeidsverdeling tussen de geschreven en de elektronische media. Hoewel, zoals je ziet met de digitale uitgaven van een krant of blad, ze elkaar steeds meer gaan overlappen. Het heeft zo z'n voors en tegens. Er is grote behoefte aan diepte en degelijkheid in informatie, en daarmee hebben de gedrukte media nog een streepje voor. Technauteen voorspelden twintig jaar geleden de dood van het boek. En wat zie je? We kopen meer boeken; hetzelfde geldt voor tijdschriften. Door hun product – het actuele nieuws – verliezen kranten terrein vanwege het web. Daarbij lijken hun eigen sites hun concurrenten te zijn geworden.

Thomas Hylland Eriksen (1962) studeerde Sociale Antropologie aan de universiteit van Oslo. In 1991 promoveerde hij aan de faculteit der Politieke Wetenschappen van deze universiteit, waar hij sinds 1995 hoogleraar is. Naast onderzoeker aan het Peace Research Institute (PRIO) vervulde hij jarenlang diverse redacteurschappen bij wetenschappelijke tijdschriften in Noorwegen. Door de jaren heen deed hij vergelijkend onderzoek in Mauritius en Trinidad naar de relatie politiek met identiteit, etniciteit, nationalisme en globalisering. Terug in Noorwegen publiceerde hij vele populair-wetenschappelijke bijdragen over de culturele complexiteit in Noorwegen zelf, toegespitst op haar huidige multiculturele samenleving. Van zijn hand zijn ook 'de Geschiedenis van de Antropologie?' zowel in het Engels (E) als in het Noors (N); een boek over Charles Darwin (N); over Egoïsme(N); over Het Westen en de Islam na 9/11 (N); over tijd en informatietechnologie (dat ook in het Nederlands vertaald werd). Nu legt hij de laatste hand aan een boek over milieuvervuiling, globalisering en flexibiliteit. Van 2004 tot 2006 vervulde hij als gasthoogleraar de leerstoel Sociale Antropologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. **IK**

Désirée Crommelin is freelance journalist –
crommelin@het-interview.nl